

Stanisław Krzykała

Polska Partia Robotnicza w walce o utworzenie i utrwalenie władzy ludowej

Rocznik Lubelski 10, 317-330

1967

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STANISŁAW KRZYKAŁA

POLSKA PARTIA ROBOTNICZA W WALCE O UTWORZENIE I UTRWALENIE WŁADZY LUDOWEJ (1944—1945)

Zagadnienie władzy politycznej jest podstawowym warunkiem w walce o wyzwolenie społeczne i narodowe mas pracujących. Zrozumienie tej prawdy okazały polskie masy pracujące w początkowym okresie tworzenia II Rzeczypospolitej, przeciwstawiając koncepcji burżuazyjnej republiki parlamentarnej drogę dyktatury proletariatu w myśl leninowskiego hasła: Cała władza w ręce Rad. Mimo klęski sił rewolucyjnych w okresie międzywojennym Komunistyczna Partia Polski, przewodząc masom pracującym w walce ekonomicznej, łączyła wyzwolenie w tej dziedzinie z walką polityczną. Uchwalony w 1932 roku na VI Zjeździe Partii projekt programu KPP wskazywał na perspektywy rozwoju rewolucji w Polsce w postaci rewolucyjnej dyktatury proletariatu. „Zdobycie władzy przez proletariatus — głosił program — jest niezbędnym uprzednim warunkiem rozwoju socjalistycznych form gospodarstwa”¹. W walce o dyktaturę proletariatu przeciw blokowi kapitalistów i obszarników konieczny był sojusz robotników i chłopów pod ideową i polityczną hegemonią klasy robotniczej. Rozwijając twórczo zagadnienie walki o władzę w okresie frontu ludowego, KPP dostrzegała różnorodność dróg dojścia do socjalizmu i wskazywała na możliwość powstania w procesie upadku dyktatury faszystowskiej — rządu frontu ludowego w Polsce z udziałem Stronnictwa Ludowego².

Klęska wrześniowa oznaczała zarazem rozbitcie sanacyjnego aparatu państwowego. Jednak klasy posiadające nie zrezygnowały z poczynań mających zapewnić im przywrócenie władzy w przyszłości. Toteż znacznie więcej wysiłku włożyły one w organizowanie podziemnego aparatu przyszłej władzy państwowej, niż w ochronę biologicznie tępnionego przez hitleryzm narodu. Głoszona przez siły zbrojne, podporządkowane rządowi emigracyjnemu, taktyka oczekiwania czy też uzasadniane przez te grupy hasło „ekonomii krwi” — były dyktowane nie koniecznością oszczędzania sił narodu, ale klasowym wyrachowaniem politycznym. W myśl „teorii dwóch wrogów” liczone na wzajemne osłabienie sił Niemiec hitlerowskich i Związku Radzieckiego. Przewidywano, że wyzwolenie Polski nastąpi w oparciu o powszechne powstanie zbrojne przy pomocy aliantów i armii polskiej z Zachodu. Ale

¹ KPP — *uchwały i rezolucje*. T. III. Warszawa 1956, s. 415.

² Tamże, s. 533 oraz J. Leński *O rząd frontu ludowego w Polsce*. W: *O front ludowy w Polsce 1934—1937*. Warszawa 1956.

wobec zbliżania się Armii Radzieckiej do granic Polski odstąpiono od planu powstania powszechnego, gdyż zdeorganizowałoby ono zaplecze wojsk hitlerowskich i przyspieszyło wyzwolenie Polski przez Armię Radziecką, sojusznika sił rewolucyjnych, kierowanych przez PPR. Według nowo opracowanego planu „Burza”³ oddziały AK, unikając współdziałania z Armią Radziecką, miały dopomóc administracji cywilnej rządu londyńskiego do ujawnienia się jako legalne władze polskie.

Pod ciosami Armii Czerwonej i aliantów hitleryzm nie dotrzymał placu boju i zaczął się kruszyć. Klęski armii niemieckiej na Wschodzie stały się sygnałami zbliżającego wyzwolenia Polski. Rozwój sytuacji na frontach wojennych potwierdzał słuszność założeń programowych i taktycznych Polskiej Partii Robotniczej, która od początku swego powstania kierowała wysiłki na rozwijane idei frontu narodowego, walki z okupantem zarówno wśród organizacji obozu londyńskiego jak i w masach społeczeństwa niezorganizowanego.

W wydanej w połowie 1942 roku odezwie PPR wysunęła hasło tworzenia Narodowych Komitetów Walki⁴, których zadaniem było organizowanie i kierowanie czynną walką z niemieckim okupantem. W początkach swej działalności PPR nie wykluczała możliwości nawiązania współpracy wojskowej i politycznej z delegaturą krajową rządu londyńskiego. Wzywała wszystkie partie polityczne do zgody narodowej, ale nie na gruncie b e z c z y n u. Wskazywała, że zgoda przyspieszy chwilę powstania Polski Niepodległej — Polski ludu pracującego. A skoro nasze wyzwolenie narodowe przyspiesza zwycięska ofensywa Armii Czerwonej, nie wolno przejawiać bierności i kontynuować dawnej polityki obozu sanacji.

PPR wiązała hasło wyzwolenia narodowego z walką o władzę dla ludu. Występowała przeciw wszelkim próbom podporządkowania mas pracujących rządowi emigracyjnemu, reprezentującemu interesy kapitalistów i obszarników. Określając rolę Narodowych Komitetów Walki jako organów władzy polskiej, przeciwstawnej niemieckiemu urzędnikowi w gminie, powiecie, województwie, wskazywała, że po wypędzeniu okupanta komitety te winny być załączkowymi organami władzy aż do chwili przeprowadzenia wyborów do Konstytuanty. Dlatego nie uznawała mandatów mianowanej przez delegaturę rządu londyńskiego administracji i domagała się wyłonienia tymczasowych władz w postaci rad i zarządów.

W miarę przybliżania się chwili wyzwolenia PPR dokładniej wskazywała na formy organizacyjne władzy mas ludowych. W deklaracji programowej „O co walczymy”⁵ Partia wskazywała, że natychmiast po wyrzuceniu okupanta robotnicy, chłopci, inteligencja, stanowiący większość narodu polskiego, powinni wyłonić demokratyczne organa władzy aż do lokalnych samorządów miejskich i wiejskich, aby Polska stała się naprawdę wolna i aby nie powtórzył się rok 1918 ani 1939.

³ W. Wołczew *Przebieg realizacji planu „Burza” na Lubelszczyźnie*. „Rocznik Lubelski”. T. V, 1962, s. 214—217.

⁴ *Kształtowanie się podstaw programowych Polskiej Partii Robotniczej w latach 1942—1945*. Warszawa 1958, s. 39—42.

⁵ *Kształtowanie się podstaw programowych PPR*, s. 93—96. (*O co walczymy?* Deklaracja Polskiej Partii Robotniczej wydana 1 marca 1943 r.).

„Rząd emigracyjny — głosiła deklaracja PPR — wyłoniony przez przypadkowe, zebrane na emigracji elementy, opierający się na antydemokratycznej... i nie uznawanej przez naród ozonowej konstytucji z 23 kwietnia 1935 roku nie może być powołany do realizowania ustroju demokratycznego w odrodzonej Polsce”. Dlatego też „mandaty wszelkiego rodzaju mianowańców, jak komisarzy, starostów, wójtów itp., urzędujących obecnie lub upatrzonych na te stanowiska przez tak zwaną „delegaturę rządu emigracyjnego” lub przez inne reakcyjne czynniki, unieważnia się natychmiast”⁶.

Zwycięstwa Armii Czerwonej powodowały rozdział między rządem londyńskim a narodem. Zmniejszył się kredyt zaufania politycznego. Rozumiały to stronnictwa popierające Delegaturę Rządu emigracyjnego, które zmieniając nazwę politycznego Komitetu Porozumiewawczego na Krajową Reprezentację Polityczną, zapowiadały współpracę polityczną czterech emigracyjnych stronnictw, która miała jeszcze obejmować pozostały okres wojny, czas pertraktacji pokojowych oraz okres około 2 lat przewidziany dla przeprowadzenia reform społecznych. Krajowa Reprezentacja Polityczna dla zrealizowania swoich zamierzeń programowych oczekiwała poparcia od Armii Krajowej. Opanowanie kierowniczych ogniw AK przez wojskowych ze starej kadry oficerskiej, powiązanej z rządem emigracyjnym, odsłaniało rzeczywisty klasowy sens tych deklaracji⁷.

Jesienią 1943 roku Armia Czerwona zbliżyła się do granic Polski z 1939 roku, w takiej sytuacji KC PPR podjął inicjatywę utworzenia ośrodka kierującego walką narodu o jego wyzwolenie. Manifest demokratycznych organizacji społeczno-politycznych i wojskowych w Polsce⁸ wydany w połowie grudnia 1943 roku stwierdzał, że rząd londyński sprzeniewierzył się interesom narodu przez swoją antyradziecką politykę. Dlatego „przedstawiciele demokratycznych organizacji, ugrupowań społeczno-politycznych i wojskowych, świadomi powagi chwili i odpowiedzialności za losy narodu i państwa polskiego, podejmują inicjatywę powołania Krajowej Rady Narodowej jako faktycznej reprezentacji politycznej narodu polskiego, upoważnionej do występowania w imieniu narodu i kierowania jego losami do czasu wyzwolenia Polski spod okupacji.

Manifest apelował do wszystkich organizacji robotniczych, do działaczy chłopskich i członków SL, do wszystkich ugrupowań demokratycznych i inteligencji, aby poparły inicjatywę utworzenia KRN. Ponieważ kierownictwo Robotniczej Partii Polskich Socjalistów hamowało inicjatywę utworzenia KRN, w partii tej doszło do rozłamu. Stare kierownictwo zostało izolowane, a grupa lewicowa współpracująca uprzednio z PPR zdecydowała się na IV Zjeździe RPPS⁹ zacieśnić współpracę jednolitifrontową w ramach KRN. Powołana następnie KRN otworzyła nowy etap walki o władzę mas ludowych pod kierownictwem klasy robotniczej. Blok ugrupowań demokratycznych rozszerzył się wokół KRN.

⁶ Tamże, s. 140—145. (*O co walczyliśmy?* Deklaracja programowa PPR — listopad 1943 r.).

⁷ Tamże, s. 154—157.

⁸ *Kształtowanie się podstaw programowych PPR*, s. 462, 465.

⁹ Tamże, s. 488—500. (Uchwały IV Zjazdu RPPS — maj 1944 r.).

Początkowo delegowali swoich przedstawicieli do KRN radykalni ludowcy z grupy „Wola Ludu”, a zgodnie z uchwałami zjazdu stronnictwa, który odbył się w lutym 1944 roku, zatwierdzono dotychczasowych przedstawicieli SL i BCh oraz delegowano dalszych. O kryzysie jaki przeżywały stronnictwa obozu londyńskiego świadczy fakt, że powołana przez nie w styczniu 1944 roku Rada Jedności Narodowej zdołała ukonstytuować się dopiero w marcu tegoż roku.

Krajowa Rada Narodowa — pierwszy parlament Polski walczącej w konspiracji — stała się załazkiem władzy ludowej. Powołała Armię Ludową, proklamowała sojusz Polski ze Związkiem Radzieckim, opracowała wytyczne przebudowy stosunków politycznych i społecznych. Idea KRN przyjmowała się w masach robotniczych i chłopskich. Uchwalony statut Tymczasowych Rad Narodowych stwierdzał, że KRN sprawuje władzę w oparciu o terenowe rady narodowe. Przedstawiciele do rad narodowych delegowały ugrupowania polityczne, stojące na gruncie zjednoczenia wszystkich sił narodu do walki z okupantem: organizacje wojskowe, komitety fabryczne oraz komitety chłopskie i folwarczne, organizacje zawodowe robotników i inteligencji oraz społeczne organizacje demokratyczne. Okólnik KC PPR ze stycznia 1944 roku wzywał wszystkie organizacje partyjne „aby akcją tworzenia rad narodowych przekształciły w wielki zryw ideowy najszerszych mas ludowych, w potężny czyn wyzwolenia narodu przyłoczzonego taranem potwornego terroru okupanta”¹⁰. W radach narodowych partia widziała nie tylko kierownicze organa walki z najeźdźcą, ale i wzięcie odpowiedzialności za dalsze losy ojczyzny przez same masy ludowe. Terenowe kierownictwa partyjne obowiązane były wyznaczyć odpowiedzialnych członków partii jako inicjatorów stworzenia rady narodowej na swym terenie. Jako pierwsza w kraju na szczeblu wojewódzkim powstała Lubelska Wojewódzka Rada Narodowa.

W przededniu wyzwolenia działało już w kraju kilka wojewódzkich, około 100 powiatowych i miejskich oraz ponad 300 gminnych, konspiracyjnych rad narodowych. Na czoło spraw rozpatrywanych przez rady wysuwało się ciągle żywotne zagadnienie pomocy organizacyjnej i materialnej w celu rozbudowy i podniesienia zdolności bojowej Armii Ludowej oraz konieczność prowadzenia pracy politycznej w celu powszechnego uświadomienia ludności każdego powiatu, każdej gminy o znaczeniu KRN, będącej przeciwstawieniem rządu emigracyjnego, czy też jego emanacji w rodzaju RJN. Ta praca uświadomienia politycznego była tym bardziej konieczna, że reakcja londyńska dostrzegając odosobnienie, jakie zaczęło wytwarzać się wokół RJN, powodowała zamęt ideologiczny, próbując wykorzystać dla swych celów Centralny Komitet Ludowy, który wyłoniony został przez opozycyjne wobec rządu emigracyjnego grupy stronnictw skupionych w Centralizacji Demokratycznej. Zamęt ideologiczny powiększał faszystowski odłam Stronnictwa Narodowego — Obóz Narodowo-Radykalny, który przeciwstawiając się bankrutującym koncepcjom politycznym rządu emigracyjnego, powołał na wiosnę 1944 roku „Tymczasową Radę Narodowo-Polityczną”.

¹⁰ Tamże, s. 194—201. (W sprawie współdziałania naszej partii w tworzeniu rad narodowych).

Mimo doniosłej wagi pracy uświadamiającej rady narodowe nie gubiły z pola widzenia codziennych potrzeb ludności. Podejmowały uchwały o przeprowadzeniu masowej zbiórki artykułów żywnościowych i pieniędzy w celu niesienia pomocy ludności wsi palonych przez okupanta. Zacieśniały współpracę z dowództwem AL, aby przeciwdziałać przejawom samowolnych rekwizycji przeprowadzanych niekiedy przez żołnierzy bądź też rabunkom dokonywanym przez elementy złodziejskie, podszywające się pod nazwę oddziałów partyzanckich.

Wydana w lipcu 1944 roku odezwa Lubelskiej Powiatowej Rady Narodowej zapowiadała bliskie nadejście historycznej chwili. W odezwie tej czytamy: „Już słyhać huk armat z frontu wschodniego. Cios za ciosem zadaje hitlerowskiemu wojskom niemieckim sojuszniczka nam Czerwona Armia. Coraz to nowe tereny uwalniane są spod barbarzyńskiej niewoli hitlerowskich oprawców. Współ z Czerwoną Armią idzie ramię w ramię wybijając sobie drogę do Wolnej Demokratycznej Polski, Armia Polska”¹¹. 21 lipca przekroczony został Bug, a 22 lipca wyzwolony Chełm. Nową kartę w dziejach narodu polskiego zapoczątkowało utworzenie przez KRN Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego.

W skład PKWN weszło 5 przedstawicieli PPR, 3 — PPS, 4 — SL, 1 — Stronnictwa Demokratycznego, 2 — bezpartyjnych. Wydany w Chełmie historyczny Manifest¹² wzywał cały naród polski do kontynuowania walki o zwycięskie zakończenie wojny, o wyzwolenie polskich ziem na zachodzie, o szeroki dostęp do morza. Mówił o konieczności więzów przyjaźni z bratnimi narodami radzieckimi, ustalał granicę ze Związkiem Radzieckim, jako linię przyjaznego sąsiedztwa zgodnie z zasadą: ziemie polskie Polsce, ziemie ukraińskie, białoruskie, litewskie — radzieckiej Ukrainie, Białorusi i Litwie. Manifest przekreślał konstytucję 1935 roku i wprowadzał swobody demokratyczne. Za źródło władzy uznał KRN, wzywał do tworzenia ludowego aparatu władzy, rad narodowych i Milicji Obywatelskiej, zapowiadał przeprowadzenie rewolucyjnych przeobrażeń społecznych, które miały zlikwidować obszarnictwo i wielki kapitał. Manifest PKWN stanowił program zjednoczenia wszystkich patriotycznych i postępowych sił narodu: klasy robotniczej, chłopstwa i inteligencji pracującej, a nawet drobnomieszczaństwa i części warstw średnich przy neutralizacji tych grup podstawowych. Był to program szerokiego, antyfaszystowskiego frontu narodowego pod hegemonią klasy robotniczej i kierownictwem marksistowsko-leninowskiej PPR. Zapowiadał przejęcie pod Tymczasowy Zarząd Państwowy wielkich przedsiębiorstw przemysłowych, handlowych, bankowych, transportowych i przeprowadzenie radykalnej reformy rolnej w celu zlikwidowania własności obszarnej. Przejęcie przez państwo kluczowych gałęzi gospodarki narodowej mogło zabezpieczyć szybką i planową odbudowę kraju i stanowiło podstawowy krok do umocnienia w gospodarce narodowej elementów socjalistycznych i dalszego ich rozwoju.

Sprawę budowy nowego, ludowego aparatu władzy państwowej określał Manifest PKWN, jako jedno z zasadniczych zadań sił demokratycznych. Dlatego proklamował natychmiast rozwiązanie organów

¹¹ A. Iskrzycki, S. Krzykała *Miejska Rada Narodowa w Lublinie — organ władzy ludu pracującego*. „Rocznik Lubelski”. T. II, 1959, s. 169.

¹² Dz. U.R.P. nr 1 z 15 sierpnia 1944 r.

administracyjnych stworzonych przez okupanta oraz tzw. granatowej policji. Pełnię władzy na terenach wyzwolonych przejąć miały rady narodowe, funkcje porządkowe zaś — Milicja Obywatelska podległa radom. Walka o Polskę demokratyczną była przede wszystkim walką o aparat państwowy. W znacznej bowiem mierze od sprawnej działalności aparatu władzy państwowej zależała realizacja demokratycznych przeobrażeń. Dlatego partia dążyła do zapewnienia radom narodowym istotnego wpływu na organy wykonawcze centralnego aparatu państwowego¹³.

Mimo dużych trudności spowodowanych brakiem wyspecjalizowanych kadr związanych z obozem demokratycznym oraz przeciwdziałania ze strony reakcyjnego podziemia już w kilka dni po wyzwoleniu istniały i funkcjonowały rady narodowe w pow. lubartowskim, włodawskim, chełmskim, lubelskim i krańickim. Wyszła z konspiracji Lubelska Wojewódzka Rada Narodowa, która na swym pierwszym po wyzwoleniu plenarnym posiedzeniu dokooptowała szereg nowych przedstawicieli¹⁴. 28 lipca rozpoczęto z inicjatywy PPR organizowanie rad narodowych w wojew. białostockim¹⁵. Zaczęły ujawniać się, bądź organizować rady narodowe w wojew. rzeszowskim¹⁶, warszawskim, w wyzwolonych powiatach wojew. kieleckiego.

Decydującą rolę przy organizowaniu i uruchamianiu rad narodowych odgrywała PPR przy czynnej nieraz pomocy Wojska Polskiego¹⁷ oraz placówek AL, bowiem proces ujawniania się powstałych w okresie okupacji i powstawania nowych rad narodowych przebiegał w ostrej walce politycznej. Niekiedy dochodziło do prób przejmowania władzy przez ekspozytury rządu emigracyjnego. W Lublinie działacze rządu emigracyjnego i AK uruchomili swój aparat władzy na szczeblu wojewódzkim i miejskim. Próby objęcia władzy przez Delegaturę rządu emigracyjnego miały miejsce również w Białymstoku, Biłgoraju, Zamościu, Białej Podlaskiej, Hrubieszowie i wielu innych miejscowościach. Próba utworzenia ekspozytury londyńskiej w Lublinie została zlikwidowana. Rada Narodowa w Zamościu doprowadziła do porozumienia z przedstawicielami BCh i SL i zmusiła londyńskiego starostę do ustąpienia z urzędu, ale pertraktacje odbywały się w asyście uzbrojonych oddziałów: z jednej strony AL — z drugiej AK i BCh. Przybyli do Hrubieszowa 3 delegaci PKWN w celu organizowania rady narodowej, przekonali się, że sami niczego nie dokonają, bowiem Delegatura obsadziła swoimi ludźmi stanowiska starosty i burmistrza i uruchomiła policję akowską w ilości 46 ludzi. Zwrócili się zatem o pomoc do oddziałów AL i Wojska Polskiego. Tak ubezpieczeni doprowadzili do rozbicia policji akowskiej, usunięcia burmistrza, aresztowania starosty.

¹³ *Kształtowanie się podstaw programowych PPR*, s. 281. *Rezolucja KC PPR w sprawach politycznych*, [wrzesień] 1944.

¹⁴ P. Dąbek *Wojewódzka Rada Narodowa w Lublinie 1944—1959*. „Rocznik Lubelski”. T. II, 1959, s. 60—62.

¹⁵ E. Orłowska *Wspomnienia z województwa białostockiego z 1944 r.* „Z Pola Walki”. 1959 nr 2, s. 144—149.

¹⁶ *Władza ludowa rodziła się w walce. Wspomnienia w XV rocznicę Polski Ludowej. Materiały z sesji popularnonaukowej poświęconej ruchowi robotniczemu woj. rzeszowskiego (lata 1880—1948)*. T. II. Rzeszów 1962.

¹⁷ *20 lat Ludowego Wojska Polskiego. II Sesja Naukowa poświęcona wojnie wyzwoleniczej narodu polskiego 1939—1945*. Warszawa 1967, s. 1066—1067.

Następnie zwołano zebranie w celu wyboru Rady Miejskiej, na które przybyło 600 osób. Zwolniony z aresztu były starosta przybył na zebranie i próbował dokonać dywersji powołując się na to, że jest starostą prawowitego rządu. Jednak udało mu się skupić wokół siebie zaledwie 100 ludzi. Większość wybrała radę miejską i burmistrza, członka PPS. W kilka dni potem przeprowadzono wybory do Pow. Rady Narodowej, do której weszli przedstawiciele PPR, PPS i SL.

Nie powiodły się również próby reakcji opanowania rad narodowych. Wydany 21 sierpnia 1944 roku dekret PKWN o trybie powoływania władz administracyjnych I i II instancji podporządkowywał je władzy centralnej, wychodząc z założenia, że masy ludowe nie posiadały jeszcze dostatecznego doświadczenia w rządzeniu państwem i nie mogły zapewnić sprawnego i szybkiego wykonywania wszystkich skomplikowanych zadań, jakie stały przed młodą władzą ludową. Jednakże ustawa KRN z 11 września 1944 roku zabezpieczała radom narodowym funkcje kontroli społecznej nad działalnością organów administracyjnych.

„Masowy ruch wyłaniania rad narodowych — wskazywała rezolucja KC PPR z września 1944 r. — wciąga do bezpośredniego udziału w rządzeniu krajem setki tysięcy ludzi, wnosząc nową, demokratyczną treść do naszego życia politycznego i instytucji państwowych. Dążeniem partii winno być zapewnienie radom narodowym istotnego wpływu na organa wykonawcze centralnego aparatu państwowego. Rady winny stać się podstawową metodą demokratyzacji władzy państwowej w odrodzonej Polsce”¹⁸.

Wraz z tworzeniem i umacnianiem rad narodowych i terenowych władz administracyjnych przystąpił PKWN do organizacji Milicji Obywatelskiej i aparatu Bezpieczeństwa Publicznego. Zadaniem tych całkowicie nowych w treści swej ogniw aparatu władzy było przede wszystkim zabezpieczenie młodego państwa ludowego przed atakami od wewnątrz, walka z sabotażem i dywersją, obrona mas pracujących. Organizacje partyjne PPR delegowały do milicji i organów bezpieczeństwa swych członków. W Lublinie, Chełmie, Krasnymstawie i innych miejscowościach w szeregi MO weszli partyzanci AL. Pierwsza Komenda Wojewódzka MO powstała 26 lipca 1944 roku w Lublinie z członków brygady partyzanckiej AL. W ciągu jednego miesiąca organa MO i BCh objęły swą działalnością całość ziem wyzwolonych. Warunki pracy tego aparatu były bardzo trudne. Nie zawsze wystarczające było uzbrojenie ludzi, brak było obuwia, odzieży, żywności. Przeciwko nim skierowane były najostrzejsze uderzenia reakcyjnego podziemia.

PPR koncentrując swą uwagę na zagadnieniu umocnienia władzy ludowej w Polsce, zapewnienia charakteru ludowego odradzającemu się państwu polskiemu, przy zapewnieniu w nim kierowniczej roli proletariatu, ze szczególną troską odnosiła się do zasilenia synami klasy robotniczej i pracującego chłopstwa decydujących ogniw aparatu państwowego. W czasie trwającej wojny doniosłe zadania miało do spełnienia Wojsko Polskie. Toteż jeszcze w Lublinie PPR skierowała do szkół oficerskich tysiące młodych robotników i chłopów, którzy utwo-

¹⁸ *Kształtowanie się podstaw programowych PPR*, s. 181. *Rezolucja KC PPR w sprawach politycznych*.

rzyli młodszą kadre korpusu oficerskiego¹⁹. Po zwycięstwie oficerowie ci znaleźli się w Odrodzonym Wojsku Polskim.

Jednym z podstawowych warunków umocnienia władzy ludowej było przeprowadzenie reformy rolnej. Jej celem politycznym była likwidacja własności obszarniczej i pozyskanie szerokich mas chłopskich. Administracyjnym przygotowaniem do przeprowadzenia reformy rolnej było zatwierdzenie przez KRN w dniu 15 sierpnia 1944 roku dekretu PKWN²⁰ o utworzeniu urzędów ziemskich, wojewódzkich i powiatowych. Jednak zarówno skład osobowy tych urzędów, oparty na przedwojennym personelu urzędniczo-inżynierskim, jak i jego system pracy przystosowany jedynie do powolnego przeprowadzania parcelacji, nie odpowiadał potrzebom chwili. Zgodnie z leninowskimi wskazaniem, aby dekretem inicjatywę rządu wspierać oddolną inicjatywą mas ludowych, PPR rozwinęła na ziemiach wyzwolonych szeroki ruch społeczny na rzecz wykonania reformy rolnej. Ta idea znalazła zabezpieczenie organizacyjne w dekreście PKWN o przeprowadzeniu reformy rolnej. Artykuł 12 dekretu przewidywał utworzenie gminnych komisji reformy rolnej, mających współdziałać przy podziale ziemi z organami państwowymi. W skład gminnych komisji reformy rolnej weszli ci chłopcy, którzy mieli otrzymać ziemię.

Realizacja reformy rolnej wywołała ostry opór reakcji. Aby powstrzymać chłopów od podziału ziemi obszarniczej, ludzie związani z Delegaturą rządu emigracyjnego straszili ich nietrwałością rządów PKWN i terroryzowali chłopów. W obronie folwarków obszarniczych wystąpiła część reakcyjnego kleru, atakując PKWN za naruszanie „świętej” własności prywatnej. Szczególnie szkodliwą rolę w hamowaniu realizacji reformy rolnej odegrały elementy reakcyjne, które przeniknęły do Resortu Rolnictwa i Reform Rolnych PKWN, urzędów ziemskich i innych ogniw aparatu państwowego. W wyniku tego powstało realne niebezpieczeństwo niewykonania reformy rolnej w terminach przewidzianych dekretem.

Walcząc o realizację reformy rolnej PPR uaktywniła masy chłopskie i robotnicze²¹. Na wezwanie PPR ruszyły na wieś setki brygad robotniczych, organizowanych przy czynnym współudziale związków zawodowych, oraz brygad wojskowych i młodzieżowych, aby pomóc chłopom w realizacji reformy rolnej. Z Lublina wyjechało na wieś 500 robotników. Uaktywniły swoją działalność PPS i SL, włączyły się czynnie do realizacji reformy rolnej organizacje młodzieżowe: ZWM oraz „Wici”. Zmienione zostało kierownictwo Resortu Rolnictwa i Reform Rolnych PKWN, także kierownictwa niektórych urzędów ziemskich. Powołano wojewódzkich i powiatowych pełnomocników PKWN do spraw reformy rolnej. Otrzymali oni nadzwyczajne uprawnienia. Pełnomocnikom, rekrutującym się głównie z działaczy PPR, jak również lewicowych PPS-

¹⁹ F. Zbiniewicz *Rola PPR w kształtowaniu politycznego oblicza Wojska Polskiego*. „Z Pola Walki”. 1963 nr 4, s. 83—105.

²⁰ E. Bertold *Lubelska reforma rolna*. „Rocznik Lubelski”. T. II, 1959, s. 35, 42.

²¹ „Wszyscy do pracy przy realizacji reformy rolnej”. Odezwa KC PPR. W: *PPR w XV rocznicę Polski Ludowej*. Warszawa 1959, s. 64, 69; S. Krzykała *Treść i formy frontu narodowego w okresie PKWN*. „Rocznik Lubelski”. T. VII, 1964, s. 16—18.

-owców i radykalnych ludowców zapewniono pomoc administracji państwowej, Milicji Obywatelskiej i organów bezpieczeństwa. Podporządkowane zostały im całkowicie urzędy ziemskie, których rolę ograniczono do wykonywania prac technicznych i formalnych. Uwzględnienie przy nadziale ziemi w myśl instrukcji KC PPR nie tylko fornali i biedoty wiejskiej, ale także średnio zamożnych chłopów pozwoliło skupić wokół PKWN liczne grupy ludności wiejskiej.

W toku realizacji reformy rolnej nastąpiło osłabienie wpływów rządu emigracyjnego i jego Delegatury krajowej oraz wzrost wpływów obozu demokratycznego — PPR, PPS, SL.

Powstanie władzy ludowej w lipcu 1944 roku umożliwiło przejęcie przez państwo podstawowych gałęzi gospodarki narodowej. Utworzony z inicjatywy PKWN Tymczasowy Zarząd Państwowy, mimo ostrożnych form działania usprawiedliwionych ówczesną sytuacją międzynarodową, przyczynił się dzięki inicjatywie PPR do obudzenia masowego ruchu klasy robotniczej na rzecz uspołecznienia podstawowych gałęzi gospodarki narodowej. Działalność Tymczasowego Zarządu Państwowego, która przybrała szerokie rozmiary szczególnie na terenach wyzwolonych w 1945 roku, nabrała cech trwałości na długo przed wydaniem dekretu o nacjonalizacji przemysłu.

W ciągu kilku miesięcy działalności PKWN nastąpiły istotne przesunięcia w układzie sił politycznych i klasowych:

1) Rozszerzyły się znacznie wpływy PKWN wśród klasy robotniczej, czego wyrazem był poważny rozwój partii robotniczych PPR i PPS. PPR wzrosła z 5 tysięcy członków na terenach wyzwolonych w lipcu 1944 roku do ponad 22 tysięcy w grudniu tegoż roku, zaś na terenie całego kraju z przeszło 20 tys. do 32 tys.²² PPS rozrosła się z kilkuset członków w sierpniu 1944 roku w blisko 8-tysięczną organizację. Rozwinęły się również liczebnie organizacje SL i SD. Liczba członków SL wzrosła z kilkuset do około 6 tysięcy. Nastąpiło dalsze umocnienie współpracy stronnictw demokratycznych; 24 listopada 1944 roku powołały one Centralną Komisję Porozumiewawczą Stronnictw Demokratycznych, a następnie wojewódzkie komisje porozumiewawcze i powiatowe.

31 grudnia 1944 r. KRN podjęła uchwałę o przekształceniu PKWN w Rząd Tymczasowy. W skład jego weszło 5 przedstawicieli PPR, 5 — PPS, 5 — SL i 2 SD. Chociaż warunki działalności Rządu Tymczasowego były bardzo trudne i skomplikowane, jednakże jego sytuację zarówno wewnętrzną, jak i zewnętrzną — międzynarodową należy określić jako bardziej pomyślną, niż w okresie PKWN.

Trudności wewnętrzne wynikały z tego, że po rozpoczęciu przez Armię Radziecką ofensywy styczniowej ożywiło swe wystąpienia reakcyjne podziemie, gdy jednostki wojskowe radzieckie i polskie przesunęły się daleko na zachód. Reakcja podjęła wówczas próby likwidacji niższych ogniw aparatu władzy ludowej. W powiatach: hrubieszowskim, tomaszowskim i włodawskim opanowała ona częściowo posterunki MO i urzędy gminne, wprowadzając swoje rządy. Próbowała wykorzystać trudności na odcinku gospodarczym, powstałe wskutek wyczerpania się surow-

²² *Zarys historii polskiego ruchu robotniczego 1944—1947*. Warszawa 1961, s. 80—83.

ców pozostawionych przez Niemców, wskutek braku węgla i ograniczonych warunkami wojennymi możliwości aprowizacyjnych. Właściciele fabryk i część urzędników resortu gospodarczego zaczęli sabotować zarządzenia władzy ludowej. Urzędy Ziemskie wystąpiły przeciwko „Samopomocy Chłopskiej”, której członkowie rozpoczęli pracę zmierzającą do ożywienia rolnictwa i przemysłu przetwórczego. Sytuację aprowizacyjną pogarszały masowe kradzieże dokonywane w magazynach „Społem”.

Po ofensywie styczeniowej zorganizowano w ciągu stycznia i lutego 1945 roku powiatowe władze państwowe i aparat partyjny w 13 nowo wyzwolonych powiatach. Dzięki pomocy Komitetu Centralnego i Komitetu Warszawskiego PPR opanowano szybko chaos w powiatach lewobrzeżnych Wisły. Utworzono wszędzie powiatowe i gminne rady narodowe, obsadzono stanowiska starostów.

Pomyślna sytuacja Rządu Tymczasowego wynikała z faktu zwycięskiej ofensywy wojsk radzieckich, które przekazywały coraz to nowe obszary pod administrację organów rządu Tymczasowego. Korzystnie też przedstawiała się dla tego rządu sytuacja międzynarodowa dzięki postanowieniom konferencji w Jałcie, na której wysunięto wprawdzie żądania przekształcenia Rządu Tymczasowego, ale w oparciu o jego dotychczasowy skład i osiągnięcia, przy czym mocarstwa zachodnie nie wysunęły przeciwwagi — rządu emigracyjnego.

Wraz z armiami wyzwolenческими, posuwającymi się na zachód szły grupy operacyjne, które organizowały administrację państwową i gospodarczą oraz zabezpieczały mienie ogólnonarodowe przed dewastacją. Do grup operacyjnych włączona została znaczna część aktywu partyjnego PPR i PPS oraz niemal wszyscy słuchacze pierwszego kursu Centralnej Szkoły PPR w Lublinie. W ich skład weszli przedstawiciele pozostałych stronnictw politycznych, organizacji młodzieżowych, przedstawiciele poszczególnych resortów i grupy specjalistów. Polityczne kierownictwo działalności tych grup operacyjnych skupiało się w KC PPR. Klasa robotnicza w sojuszu z chłopstwem pracującym przystąpiła do tworzenia organów władzy w Polsce zachodniej i na ziemiach odzyskanych. Powstawała sieć rad narodowych, tworzone Milicję Obywatelską i aparat bezpieczeństwa.

Już w Lublinie PPR i władza ludowa przygotowywały się do przejmowania większych zakładów przemysłowych na obszarach na zachód od Wisły. Utworzono specjalne grupy operacyjne: warszawską, łódzką, poznańską, śląską, które nie tylko uruchomiły większe zakłady przemysłowe, ale wprowadziły kontrolę robotniczą nad produkcją. Dekret KRN z dnia 6 II 1945 roku w sprawie utworzenia rad zakładowych umocnił klasę robotniczą w nowej roli — organizatora produkcji. Od początku też wysuwano robotników na kierownicze stanowiska w przemyśle.

Dlatego znacznie szybciej i sprawniej, dzięki doświadczeniom zdobytym w okresie „Polski Lubelskiej”, przebiegała realizacja reformy rolnej, sprawniej uruchomiano fabryki i zakłady przemysłowe, szybciej postępował proces odbudowy i stabilizacji życia społecznego i kulturalnego.

Zniszczenia na odzyskanych przez Polskę Ziemiach Zachodnich były ogromne. Przemysł unieruchomiony wskutek zdemontowania maszyn i braku surowców. Wieś pozbawiona inwentarza żywego i zapasów żywności. Handel rozbity i zdeorganizowany. Transport i łączność zniszczone. Inflacja wypuszczonych przez Niemców środków obiegowych groziła katastrofą finansową. Po wyzwoleniu tych ziem niezwykle doniosłą rolę odegrały rady zakładowe. Wobec braku rozbudowanej państwowej administracji gospodarczej, musiały one zajmować się bezpośrednio sprawami produkcyjnymi, włącznie z zaopatrzeniem w surowce i opał oraz zabezpieczeniem środków dla kontynuowania procesu produkcji. W tym czasie załogi wysuwały często kandydatów na tymczasowych kierowników zakładów. Przedstawiciele rad zakładowych wchodziłi z reguły w skład kierownictwa fabryki. Ogromnego wysiłku dokonał Rząd Tymczasowy i jego organa władzy terenowej w zagospodarowanie Ziemi Zachodnich.

Wojskowe władze radzieckie w miarę wyzwolenia tych ziem przekazywały je organom władzy Rządu Tymczasowego udzielając przedstawicielom władz polskich oraz ludności polskiej wszelkiej możliwej pomocy. Na Ziemiach Zachodnie skierowani zostali pierwsi przesiedleńcy — najpierw z pobliskich powiatów Wielkopolski, a następnie na wezwanie partii, dzięki intensywnej pracy organów władzy ludowej została zorganizowana szeroka akcja przesiedleńcza, w której wzięli udział chłopci, robotnicy, inteligencja ze wszystkich dzielnic Polski²³.

W miarę rozwoju przemian rewolucyjnych stawało się bezsporne, że w Polsce kształtuje się z gruntu odmienna, burżuazyjna demokracja typu ludowego. Koncepcje demokracji ludowej w ogólnym zarysie zrodziły się wcześniej w marksistowskiej myśli teoretycznej, wyprzedziły powstanie Polski Ludowej. Jednak teoretyczne uogólnienie przez partię dokonanych i dokonywających się przeobrażeń nie nadążało za szybkim i skomplikowanym ich rozwojem. Pewne uogólniające myśli na ten temat wypowiedziane na plenum KC PPR w lutym 1945 roku nie zostały jeszcze dostatecznie sprecyzowane i nie mogły w należyтым stopniu dotrzeć do świadomości politycznej aktywu i członków partii.

Na plenum lutowym W. Gomułka poruszając ten problem stwierdził, że „Korzenie nowej demokracji tkwią w życiu gospodarczym Polski, którego struktura bądź już została zmieniona w czasie wojny, bądź będzie zmieniona w rezultacie wojny”. Nie wykluczał też możliwości przetrwania demokracji ludowej w demokrację socjalistyczną na drodze pewnej ewolucji pokojowej przy zachowaniu hegemonii PPR. Mówił on: „nie chcemy oddać w ręce prywatnego kapitału — w takiej czy innej formie — tego wielkiego majątku narodowego, który w tej chwili państwo bez wstrząsu, bez przeszkody może przejąć”²⁴.

W nowych warunkach historycznych, w zmienionym układzie sił międzynarodowych, dzięki zwycięstwu Związku Radzieckiego można było zakładać, że przetrwanie demokracji ludowej w demokrację socjalistyczną odbywać się będzie drogą pokojową. Formy i tempo tego procesu

²³ O udziale mieszkańców Lubelszczyzny patrz: M. S z y s z k o *Udział organizacji politycznych i społecznych Lubelszczyzny w akcji osiedleńczej na ziemiach zachodnich i północnych*. „Rocznik Lubelski”. T. VII, 1964, s. 125—138.

²⁴ *Kształtowanie się podstaw programowych PPR*, s. 328—329.

zależały od rozwoju międzynarodowego i wewnątrz krajowego układu sił oraz od prawidłowej linii i działalności partii w umacnianiu jej roli jako hegemonu klasy robotniczej.

Revolucja agrarna i przejęcie przez państwo kluczowych obiektów pozbawiały burżuazję podstaw władzy gospodarczej i politycznej, określały podstawową treść ludowej rewolucji. Zasadnicze zmiany klasowe, wyłonienie władzy w swej istocie robotniczo-chłopskiej, opartej o koalicję sił demokratycznych stwarzały bezpośrednio punkty wyjściowe i realne możliwości przerastania demokracji ludowej w kierunku socjalistycznym poprzez rozwój załączkowych funkcji dyktatury proletariatu, zawartych we władzy o tym charakterze.

W omawianym okresie na porządku dnia stały przede wszystkim niezakończone zadania demokratyczne i ogólnonarodowe, których realizacja wymagała aktywnego poparcia szerokich mas, maksymalnego skupienia sił demokratycznych i postępowych dla odbudowy i walki z reakcją. W tych warunkach wydobywanie socjalistycznych elementów rozwoju demokracji ludowej i przedwczesne wysuwanie haseł dotyczących bezpośrednich zadań socjalistycznych wzmagałoby podsycane przez reakcję wahania w tych warstwach społecznych, które mogły i powinny znaleźć się w obozie demokratycznym.

Zgodnie z uchwałami jałtańskimi należało liczyć się z możliwością wejścia Mikołajczyka do rozszerzonej koalicji rządowej, z kompromisem politycznym w imię stabilizacji pozycji odrodzonej Ludowej Polski. Dlatego też należało przeciwdziałać próbom skupienia sił prawicy wokół Mikołajczyka przez odcięcie od niego wahających się grup. Mogło to być dokonane przez trwałe skupienie sił demokratycznych w ramach demokratycznego frontu narodowego, przez rozszerzenie się bazy społecznej Rządu Tymczasowego. W tym kierunku działać musiała i dołożyć największych wysiłków PPR.

Umocnianie władzy ludowej w okresie trwających działań wojennych dokonywało się przez pokonywanie trudności gospodarczych w kraju a także przez przeciwstawianie się wypaczeniom w działalności niektórych ogniw partii oraz organów władzy. Ogólnodemokratyczna specyfika procesów rewolucyjnych w tym okresie rozwoju nie była dostatecznie zrozumiana przez część aktywu partyjnego, który, mając olbrzymie doświadczenie partii walczącej w warunkach nielegalnych, nie przyswoił sobie metod i form pracy właściwych partii znajdującej się u władzy w bloku z innymi stronnictwami demokratycznymi, w ramach szerokiego frontu narodowego. Z drugiej strony groźne było niebezpieczeństwo oportunistów, które rodziło się na gruncie trudności gospodarczych oraz wskutek żywiołowego wprost napływu do szeregów PPR, jako partii rządzącej, elementów karierowiczowskich. Miarę tego rodzaju niebezpieczeństwa ukazuje wzrost liczby członków partii z 30 tysięcy w styczniu 1945 roku do 300 tys. w kwietniu tego roku.

Plenum KC PPR i konferencja partyjna, które odbyły się w maju, już po zakończeniu działań wojennych, spełniły doniosłą rolę w umocnieniu partii i nakreśleniu właściwej linii działania. Plenum i konferencja podkreśliły niebezpieczeństwo, jakie stwarza dla partii sekciarstwo i istniejące gdzieś tendencje do monopartyjności, wskazywały na konieczność umocnienia Bloku Stronnictw Demokratycznych jako podstawy

rozszerzania i utrwalania szerokiego frontu narodowego²⁵. Plenum podkreśliło konieczność doprowadzenia do końca zadań ogólnodemokratycznych, niebezpieczeństwo sztucznego przyspieszenia procesów rewolucyjnych, przeskakiwanie przez niezbędne etapy przejściowe, wskazało na konieczność skupienia wokół partii na platformie zadań narodowych i demokratycznych najszerszych rzesz społeczeństwa. Głęboka analiza sytuacji międzynarodowej i wewnętrznej Polski pomogła wytyczyć drogi wiodące do stabilizacji politycznej i gospodarczej w sytuacji, kiedy po zakończeniu działań wojennych przestało być aktualne mobilizujące dotychczas szerokie masy narodu hasło do walki z najeżdżącą hitlerowskim, a na czoło zadań władzy ludowej uznanej przez trzy wielkie mocarstwa wysuwało się zagadnienie walki obozu demokratycznego pod przewodnictwem PPR o rozgromienie PSL i kontrewolucyjnego podziemia.

Plenum majowe KC PPR wskazywało organizacjom partyjnym jak umacniać przodującą rolę partii w koalicji demokratycznej. Była to droga z masami pracującymi, zdolna ugruntować zdobycze rewolucji ludowo-demokratycznej, obronić je, a następnie rozwijać w socjalistycznym kierunku.

Życie potwierdziło trafność linii politycznej PPR. Kolejne plenum partii w lipcu 1945 roku, dokonując analizy i wskazując zadania w nowym okresie, już po utworzeniu Rządu Jedności Narodowej, potwierdziło słuszność uchwał poprzedniego plenum. Wytyczyły one bowiem linię, która pozwoliła PPR na czele sił demokratycznych zwycięsko przeprowadzić trudną batalię polityczną przeciw obozowi reakcji skupionemu wokół Mikołajczyka i ostatecznie utrwalić władzę ludową.

²⁵ Tamże, s. 339—342. (*Wzmocnić jedność demokratycznego frontu narodowego*).

РЕЗЮМЕ

Проблема власти является основным условием национального и социального освобождения трудящихся масс. Поэтому Польская рабочая партия с самого начала ее образования связывала лозунг национального и социального освобождения с борьбой за власть для народа. Указывала она на разные формы демократических органов власти, начиная с Национальных комитетов борьбы (Народовые Комитеты Вальки) вплоть до Крайовой Рады Народовой и подчиненных им рад (советов) разных ступеней. Рады народные были не только руководящими органами в борьбе с оккупантом, но стали также фактором ответственным за судьбу родины после освобождения.

Польская рабочая партия заботилась об обеспечении в возрожденном польском государстве руководящей роли рабочего класса и трудящихся крестьян в решающих органах власти государственно-го аппарата. Тот факт, что советская армия освободила наши земли, способствовал активизации народных масс, которые сосредоточились в большом национальном фронте и поддержали политику КРН.

Проведенные основные экономические реформы: экспроприация помещиков и национализация промышленности совершились согласно указаний Ленина, чтобы декреты государственной власти имели поддержку в низовой инициативе масс. Это создало возможности для перерастания народной демократии в социалистическую демократию без более серьезных социальных потрясений, путем своего рода мирной эволюции с уменьшением ведущей роли Польской рабочей партии. Партия, возглавляя демократическую коалицию, была связана с массами трудящихся, укрепила достижения народно-демократической революции, защитила их перед нажимом реакционных сил, а затем дала этой коалиции социалистическое направление.

RÉSUMÉ

Le problème du pouvoir constitue la condition essentielle de la libération nationale et sociale des masses des travailleurs. C'est pourquoi que le Parti Ouvrier de Pologne unissait le mot d'ordre de la délivrance nationale et politique à celui de la lutte pour le pouvoir populaire.

Elle démontrait de différentes formes des organes du pouvoir populaire en commençant par le Comités Nationaux de la Lutte et terminant par la création du Conseil National du Pays et des conseils locaux de tous les degrés, subordonnés à l'organe central.

Les conseils nationaux ont été non seulement les facteurs dirigeants dans la lutte contre l'envahisseur, mais ils sont devenus la force responsable du sort de la patrie après sa libération.

Le Parti Ouvrier de Pologne se souciait d'assurer à la classe ouvrière et aux paysans-travailleurs le rôle dirigeant dans les foyers décisifs de l'appareil de l'état.

Le fait de la libération de notre terre par l'armée soviétique a contribué à l'activation des masses populaires qui se sont groupées dans un large front populaire et elles ont prêté leur appui à la politique du Conseil National du Pays.

La réalisation de fondamentales réformes économiques, l'expropriation des propriétaires fonciers et la nationalisation de l'industrie ont été effectuées conformément aux indices de Lénine qui était d'avis que les décrets du gouvernement devaient être secourus par l'initiative d'en bas des masses populaires.

Ainsi est devenue possible la transformation de la démocratie populaire en démocratie socialiste sans de plus graves secousses sociales sur la voix de l'évolution paisible en laissant en même temps le rôle dirigeant au Parti Ouvrier de Pologne.

Le Parti restant à la tête de la coalition démocratique, unanime avec les masses de travailleurs, a sauvegardé les acquis de la révolution populaire-démocratique et les a défendues contre la pression des forces réactionnaires et ensuite les a dirigées vers le développement socialiste.